Попович Н.В., аспірант
асистент кафедри права,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІРЕДЕНТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі міждержавних взаємин іредентизм становить ключове джерело небезпеки та ризиків не лише для України, але й усього світу. Небезпека іредентистської ідеології полягає в тому, що вона виникає навколо питань історичної пам'яті, «захисту співвітчизників», відновлення «історичної справедливості» та повернення «споконвічних» територій, а тому глибоко вкорінюється в колективній пам'яті народу, формує його морально-ціннісні орієнтири та стає зручним об'єктом для маніпулювань і мобілізації населення задля досягнення власних територіальних, політичних, ідеологічних цілей зацікавлених лідерів. У XXI столітті іредентизм все частіше стає інструментом виправдання експансіоністських загарбань. Зокрема, російська зовнішньополітична діяльність ґрунтується на доктрині «захисту співвітчизників» за кордоном, про що не одноразово російські політичні лідери заявляли в медіа просторі стосовно України, Естонії, Латвії, Казахстану, Грузії та інших держав, які входили до складу СРСР та мають значну російську спільноту. Спроби росією анексувати українські території у 2014 р. та повномасштабне вторгнення 2022 р., теж здійснювалося під міфологізованими гаслами «захисту російськомовних», повернення «споконвічних територій» та заперечення української державності. Окрім того, Україна має надзвичайно багатий поліетнічний склад населення, а тому ризик стати об'єктом територіальних посягань з боку зацікавлених сусідів теж зберігається. Саме тому удосконалення правової політики України як ключового напрямку державної політики щодо запобігання іредентизму є надзвичайно актуальним питанням сьогодення.

Для ефективної боротьби з іредентизмом потрібно розробити комплексні заходи, які будуть охоплювати різні напрями державної політики в цій сфері. Використовуючи наявну зарубіжну та українську законодавчу базу, нами було виділено такі напрямки: нормативно-правовий, координаційно-інституційний, превентивно-аналітичний, етнонаціонально-інтеграційний, інформаційно-комунікаційний, міжнародно-дипломатичної співпраці. Системна робота та злагоджена взаємодія всіх напрямків стане міцною опорою протидії іредентизму. На нашу думку, саме удосконалення нормативно-правової політики держави із запобігання іредентизму є першою ланкою в реалізації цієї стратегічної мети. Лише згуртоване економічно розвинуте суспільство із яскраво вираженими європейськими демократичними цінностями та водночас стійкою національною ідентичністю, може протистояти іредентистським посяганням, однак відроджений експансіоністський іредентизм XXI ст. направлений виключно на територіальне захоплення суверенних територій.

Чинне міжнародне та вітчизняне законодавство вже містить ряд положень про захист національної безпеки, територіальної цілісності, захист прав національних меншин, протидію іноземному втручанню та незаконним територіальним претензіям, однак сам термін «іредентизм» та важливість боротьби з ним залишається в політично-публіцистичній площині та не закріплений в жодному нормативно-правовому акті не лише в Україні, але й в усьому світі. Такі прогалини в законодавсті ускладнюють не лише боротьбу з іредентизмом, але й унеможливлюють проведення важливих аналітично-превентивних заходів із встановлення та попередження іредентизму. На сьогодні територіальні посягання з боку інших держав в українському праві відображаються як «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України». У Ст. 110 Кримінального кодексу України зазначено відповідальність за «умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України та порушення порядку, встановленого Конституцією України або публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із

закликами до таких дій» [2]. Також фактично синонімом до терміну «іредентизм» в українському правовому просторі є положення про захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення державної безпеки, протидія загрозам національній безпеці, які закріплені в Конституції України, Законі «Про національну безпеку України» та ін.

Після спроби росією анексувати Крим та інші українські території термін «сепаратизм» почав з'являтися в деяких підзаконних актах, декларативних чи політичних документах, зокрема в лютому 2014 р. як відповідь на російську агресію стосовно АР Крим та в якості політико-правового звернення до силових структур було було ухвалено Постанову № 756-VII «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на територіальну цілісність...» [8]. Окрім того, у 2014 р. до парламенту було подано законопроект «Про протидію і запобігання сепаратизму…», який не набув статусу чинного закону, адже, на думку експертів, був невдалим, бо містив у собі велику кількість неточностей та порушень прав людини [10]. Це ще раз доводить важливість та одночасно складність теоретизування та законодавчого оформлення положень пов'язаних із етнічними відцентровими тенденціями. Однак іредентизм та сепаратизм, хоча й мають спільний механізм проміжного етапу реалізації, адже обидва явища передбачають вихід зі складу суверенної держави певної території (сецесію), але кінцева мета різна: повна самостійність для сепаратизму та приєднання до сусідньої держави для іредентизму. Тому явище іредентизму потребує додаткового теоретизування та дослідження, адже воно може нести більш небезпечні наслідки, бо зацікавленість іредентистської (спорідненої) держави у приєднанні «співвітчизників» разом із територією, робить його реалізацію більш ймовірною і, враховуючи його міждержавний характер, залагодження конфлікту мирним шляхом є вкрай проблематичним та потребує додаткового нормативного врегулювання в міжнародній площині, порівняно із сепаратизмом, який носить внутрішньополітичний характер.

Позитивний результат боротьби із російським іредентизмом сьогодні та попередження його в майбутньому, залежить від успішної співпраці наукових та нормотворчих кіл, що дасть змогу не лише створити теоретико-методологічні засади дефініції, проявів, механізмів реалізації іредентизму, але й його нормативно-правове закріплення, адже не можливо протидіяти явищу, давати йому юридичну оцінку, якщо немає чітко сформованого розуміння та визначення цього явища як протиправного та небезпечного. Окрім того, варто удосконалити чинне законодавство України щодо протидії іредентизму в контексті зміцнення стійкості держави (табл. 1)

Таблиця 1. Удосконалення законодавчого забезпечення протидії іредентизму

№ п/п	**Критерії стійкості Держави**	**Чинне законодавство**	**Удосконалення з метою запобігання іредентизму**
1	Територіальна цілісність	КУ (ст.2, 73) [1], ККУ (ст. 110) [2]	Доповнити існуючі закони, зокрема ст. 110 ККУ чітке визначення відповідальності за заклики до «возз'єднання або приєднання українських територій до інших держав»
2	Національна безпека	ЗУ «Про національну безпеку України» [5]; Стратегія національної безпеки України [9]	Внести поняття «іредентизм» до переліку актуальних геополітичних загроз у профільних безпекових стратегіях РНБО
3	Інформаційна стійкість	ЗУ «Про медіа» [4], Доктрина інформаційної безпеки України [3]	Заборона поширення ревізіоністських псевдоісторичних наративів іноземних держав, які заперечують державність України.
4	Етнополітична єдність та згуртованість	ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» [6]	Юридично розмежувати права національних меншин, культурну самобутність та політичну підтримку держав, які мають територіальні претензії до України.

5	Протидія іноземному втручанню та територіальним зазіханням	ЗУ «Про оборону України» [7], «Про санкції», ККУ ст. 111 Державна зрада, ст. 111-1 Колабораціонізм [2]	Законодавчо криміналізувати примусову чи приховану паспортизацію громадян, якщо вона використовується з метою анексії територій

Джерело: складено автором.

Нами були виділені основні критерії стійкості держави, які знайшли своє відображення в українському законодавстві та запропоновані напрямки їх удосконалення в умовах іредентистських загроз. Насамперед, це стосується територіальної цілісності держави, національної безпеки, інформаційної стійкості, етнополітичної єдності та згуртованості, протидії іноземному втручанню та територіальним зазіханням. Однак, варто зауважити, що удосконалення законодавчого забезпечення протидії іредентизму, потребує зваженого підходу та повинно відповідати балансу між дотриманням прав та свобод громадян і боротьбою з можливими відцентровими проектами етнічних спільнот, іредентистськими посяганнями зацікавлених держав.

Отже, основні положення стосовно запобігання та боротьби з явищами, які відповідають іредентистській риториці частково знайшли своє відображення в українській правовій політиці, зокрема в Конституції України, ЗУ «Про національну безпеку», ЗУ «Про медіа», ЗУ «Про етнополітичні спільноти (меншини) України» та ін. нормативно-правових актах, однак в сучасних умовах активізації російського іредентизму, наявні положення потребують удосконалення та модернізації. Впершу чергу, потрібно юридично внести термін «іредентизм» до переліку актуальних геополітичних загроз, означити основні дії, які відповідають іредентистським стратегіям та сформувати робочий механізм реагування на ці загрози. Окрім того, важливо удосконалити чинне законодавство, зокрема шляхом внесення окремих положень про відповідальність за заклики до «возз'єднання або приєднання українських територій до інших держав, заборону поширення ревізіоністських псевдоісторичних наративів іноземних держав, які заперечують державність України, юридично розмежувати права національних меншин, культурну самобутність та політичну підтримку держав, які мають територіальні претензії стосовно українських територій до відповідних нормативно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: zakon.rada.gov.ua

3. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: president.gov.ua

4. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: zakon.rada.gov.ua

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua

6. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: zakon.rada.gov.ua

7. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: zakon.rada.gov.ua

8. Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на територіальну цілісність та недоторканність України : Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII. URL: zakon.rada.gov.ua

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: president.gov.ua

10. Яворський В. Аналіз проєкту закону «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)». Права людини в Україні : інформаційний портал Харківської правозахисної групи. 13.08.2014. URL: archive.khpg.org